

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע קרח תשפ"ד

דווקא בתוך החושך הקשה, ישעיהו מעודד, מנחם וזורע תקווה
הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

המסר בכותרת, שהיה לשעה ונכתב לדורות, עולה מקובץ הפרקים הסוגר את ספר ישעיהו, וגם מהפרק האחרון = הפטרת השבת. ייש מוקדם ומאוחר בספר! כמעט כל ספר ישעיהו מסודר על פי כלל זה, היוצא מן הכלל. פרקים א-ו' עוסקים במלכות עוזיהו, ובעיקר בסיבות שגרמו לכך שהגאולה לא הגיעה בזמנו. פרקים ז'-י"ב עוסקים בנבואות שנאמרו ובמאורעות שאירעו בימי אחז בן יותם, נכדו של עוזיהו. פרקים י"ג-ל"ט עוסקים בתקופת חזקיהו. קבוצה ארוכה זו של פרקים מתחלקת לשתי תת קבוצות. פרקים י"ג-כ"ג הם פרקי המשאות או ספר הנבואות על הגויים (למעט פרק כ"ב, שגם הוא מוגדר כמשא אבל איננו עוסק בגויים), כולם עוסקים בהיבטים רבים של הנס האדיר שאירע בימי חזקיהו, נפילת צבא אשור בפסח בשערי ירושלים, בעיקר מבחינת מבטם של העמים המקיפים את ארץ ישראל, מכל הכיוונים. פרקים כ"ד-ל"ט עוסקים בנבואות שנאמרו בתקופת חזקיהו (גם אותם ניתן לחלק לשתי תת קבוצות. פרקים כ"ד-ל"ו הם בסגנון שירי. פרקים ל"ו-ל"ט בסגנון סיפורי, המזכיר את ספרי מלכים ודברי הימים, שמכילים גם הם פרקים שמקבילים לפרקים אלה). חזקיהו היה רוב ימיו מלך צדיק, ואע"פ כן, גם הוא לא זכה להיות המלך המשיח. פרקים מ'ס"ו עוסקים בנבואות שנאמרו בתקופת מנשה בן חזקיהו, שהיה אחד ממלכי יהודה הרשעים ביותר. כך מגדיר אותו הכתוב בספר מלכים: "ויעש הרע בעיני יקוק כתועבת הגוים... ויקם מזבחת לפעל ויעש אשרה... וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם... ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יקוק: והעביר את בנו פאש ועונן ונחש ועשה אוב וידענים הרבה לעשות הרע בעיני יקוק להכעיס: וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית... ולא שמעו ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יקוק מפני בני ישראל" (כ"א, ב-ט). שינוי רוחני זה השפיע משמעותית על סגנון הנבואות. בפרקים אלה, בהם ירושלים נמצאת במצב נורא, מובאים פסוקי תוכחה חמורים ביותר, מהחריפים שבכל התנ"ך כולו, הם פחות מוכרים גם בגלל שאינם נקראים כהפטרות, וז"ל חלק קטן מהם: "התעוררי התעוררי קומי ירושלים אשר שתיית מיד יקוק את כוס חמתו את קבעת כוס התרעלה שתיית מצייט... שפתים הנה קראתיך מי יגיד לך השד והשכר והרעב והחרב מי אגנחמך: בניך עלפו שכתבו פראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חמת יקוק גערת אלהיך" (נ"א, ז-כ). המצב הרוחני של עם ישראל בשפל תחתיות, והמעשים מהנמוכים והאכזריים ביותר. "הצדיק אכר ואין איש שם על לב... ואתם קרבו הנה בני ענה זרע מנאף ותזנה: ...הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר: הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים". (נ"ז, א-ה)

החטאים יצרו מחיצה בין העם ואבינו שבשמים, התחום החברתי ראוי לכל גינוי, בתי הדין לא מתפקדים, "פי אם עונתיכם היוי מידלים בינכם לבין אלהיכם... פי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהנה: אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה בטוח על תהו ודבר שוא הרו עמל והוליד און... מעשיו און ופעל חסם בכפייהם: רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפף דם נקי מחשבותיהם מחשבות און... דבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי שקר: והסג אחר משפט וצדקה מרחוק תעמד פי כשלה ברחוב אמת ונלכה לא תוכל לבוא" (נ"ט, ב-ד). לעומתן יש נבואות נחמה נפלאות, פסוקים מוכרים וידועים יותר, נבואות הנקראות ב"שבע דנחמתא". על רקע פסוקי הפורענות, נבואות הנחמה מקבלות משמעות חזקה הרבה יותר. נבואות אלה הנחילו תקווה שיבוא יום וירושלים תחזור לימי תפארתה ומדינת היהודים תהיה לגאון ולתפארת, אור לעולם. בזכותן ומכוחן עם ישראל החזיק מעמד בגלות חשוכה במשך אלפיים ושש מאות שנים. דווקא מתוך החושך יצא אור גדול. תופעה זו בולטת מאוד גם בפרק האחרון של הספר, שנקרא השבוע כהפטרת שבת ר"ח תמוז, עיינו שם.

דורנו הוא הדור הראשון שראה בהתגשמותן החלקית (בשלב זה), אבל המדהימה של נבואות הנחמה. גם בימים קשים אלה, שהם הרבה יותר טובים מימי מנשה, מכל הבחינות, נתקדם, לאור המסר של הנביא, בראש מורס, נתעודד, נתנחם, נדבק בדרך הגאולה, נתקן עוד יותר את דרכינו, נתאחד, נכה באויבינו הקמים עלינו ונבנה מדינת מופת, כאן בארץ חמדת אבות.

[\(לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב\)](#)

לעינינו הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	מר משה וסרצוג כ' בתשרי תשפ"א	פרופ' ישראל אהרוני י"ד בכסלו תשפ"ג	הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב
ר' שמואל וגבי רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלביע כ"א באדר א' תשע"ד	הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	מר שמואל וגבי אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב
לע"נ דוד צבי טרשנסקי בן יצחק ז"ל ונעמי הי"ו. נלביע כ"ח באייר	ר' שמואל רוזנהק נלביע ו' באייר תשפ"ג	מר יצחק וגבי נעמי טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד	מר מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	ר' אליהו וגבי מלכה טויבע כרמל י"א במנחם-אב תשס"ט
		מר זוליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	גבי מירה קושיצקי נלביע כ"ב בסיוון תשפ"ג	גבי ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב

לעינינו זשמת

ארץ חמדה, ע"ר
 2 Bruriya St., Jerusalem 91080 ירושלים
 Tel: 02-5371485 :טל WWW.ERETZHEMDAH.ORG
info@eretzhemdah.org

חמדת השבת

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

שריית זרעי צ"ה בנוזל בשבת

נשאלתי על נתינת זרעי צ"ה לנוזל בשבת.

טבעו של זרע הצ"ה שכאשר מכניסים אותו לתוך נוזל סיבים פנימיים משתחררים ומתערבבים בנוזל. אט אט הסיבים של הזרעים משתלבים זה בזה, עד שנוצר מרקם אחיד. התוצאה היא מרקם שנע על הציר של גילי עד יוגורט. השאלה הייתה אם מותר להכניס את זרעי הצ"ה לתוך הנוזל כדי לגרום לתהליך הזה.

במשנה (מסכת שבת פרק א משנה ה) בית שמאי אומרים שאסור לשים דיו סממנים וכרשינים במים לפני שבת, אלא אם כן שרייתם תסתיים לפני כניסת השבת. בית הלל מתירים לשים אותם במים עד כניסת השבת. ההלכה, כרגיל, כבית הלל. מדוע בית שמאי אוסרים את נתינת הדיו הסממנים או הכרשינים לפני השבת? נתינת הדברים האלה בשבת מתחילה תהליך שאסור לעשות בשבת. לפי בית הלל, החלק של האדם, הפעולה, נעשתה לפני שבת. התוצאות שיהיו בשבת עצמה אינן אסורות. מדוע אם כן בית שמאי אסרו את השרייה שנעשתה לפני השבת?

ישנו הבדל בניסוח דברי בית הלל בירושלמי וברמב"ם. בירושלמי (על משנה זו) מוסברת המחלוקת באופן הבא: בית שמאי אומרים "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" – כלומר, יש לעבוד ולסיים גם את התוצאות לפני השבת, ואילו בית הלל אומרים "ששת ימים תעשה מעשיך ויום השביעי" – מותר שחלק מהעבודה תתבצע ביום השבת. מצד שני, כמובן שאסור לעשות מלאכה בשבת. מכאן בית הלל מסיקים שאסור לעשות את העבודה באופן פעיל, אך אם היא נעשית מאליה – מותר. אם כך, לעומתם סוברים בית שמאי שהתוצאות אסורות בשבת גם הן; אף הן אסורות שכן הן נחשבות פעולה של האדם.

הרמב"ם (הלכות שבת פרק ו הלכה טז) אומר שמותר להשאיל או להשכיר את הכלים לגוי, מפני שאיננו מצווים על שביתת הכלים כדרך שאנו מצווים על שביתת העבד והבהמה. הווה אומר: על האדם מוטל לא רק לשבות בעצמו, אלא גם להשבית את סביבתו: "אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך". מהו הגבול? לפי בית שמאי, גם כליו של האדם כלולים בחובת ההשבתה; לפי בית הלל, האנשים, אך לא הכלים. אם הכלים פועלים מעצמם אין חובה להשבית אותם. יש כאן שתי תפיסות שונות של הבעייתיות של עבודת הכלי בשבת: האם זה ממשיך את עבודת האדם, ונחשבת מלאכתו; או שבית שמאי מבינים שעל האדם להשבית גם את סביבתו, הכוללת לא רק את עבדו ובהמתו, אלא גם את כליו.

שוב לענייננו:

עולה שברור הוא שאסור לשרות את הכרשינים במים בשבת. המחלוקת היא רק אם מותר לשרות אותם במים סמוך לשבת. מדוע?

בירושלמי (שבת פרק כ משנה ג) מבואר ששריית הכרשינים מפרידה את הפסולת מהאוכל שלו, והדבר אסור משום בורר. המאירי (שבת דף יז ע"א) מציע שני הסברים אחרים:

א. השרייה במים מרככת את הכרשינים, והדבר דומה למלאכת מעבד.

ב. משום לש, וזה לשון המאירי: "כרשינין קלופים ששורין אותם במים כשהם רכים, ונימוחים שם קצת, והמים מתעבים בסיבתם ונעשים כמים שעיסה או קמח בלולים בתוכו". גם הרמב"ם כתב כעין דבריו (הלכות שבת פרק ח הלכה טז):

"הנותן זרע שומשמין או זרע פשתן וכיוצא בהן במים חייב משום לש, מפני שהן מתערבין ונתלין זה בזה".

המהות של מלאכת לש היא לקיחת עצמים נפרדים, ובעזרת נוזלים הפיכתם לעיסה אחת. לדוגמה: לוקחים המון המון גרגירי קמח חיטה, ובעזרת המים הופכים אותם לעיסה אחת. במקרה זה גם: לוקחים זרעים נפרדים, ועל ידי שרייתם במים הם הופכים לעיסה אחת.

בשולחן ערוך (אורח חיים סימן שמ סעיף יב) פסק את הדברים.

לכן אסור לשים את זרעי הצ"ה בנוזל באופן שיגרום לשחרור הסיבים הפנימיים, וכך יהפכו לעיסה אחת.

ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:

שמואל בן ברוריה	ניר רפאל בן רחל ברכה	חנה בת אוריה	טל שאול בן יפה	ניר יצחק רפאל בן יפה
דוד בן רחל	רות צפורה בת חנה	נטע בת מלכה	הילל בן תמר שפרה	משה בן רחל
מאירה בת אסתר	הילה צפנת בת שרה טובה	שלומית בת לאה	רבקה בת שרה בלה	חוה ראנלה בת פיילא
שלמה בן שולמית	עובדיה בן אסתר מלכה	נעם בן שלומית	עודד בן חיה	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה
ר' יצחק בן ברינדל גיטה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה	ישי בן מרים		יאיר ידידיה בן מיכל בינה

לעיין
שלמה דוד בן זלמן ושרה
אבנית ז"ל
נלבי"ע סיון תשע"ט

לעיין
רבי יעקב ז"ל
בן אברהם ועיישה וחנה
בת יעיש ושמחה סבג

לעיין
גב' לורין
הופמן ז"ל

לעיין
חיים משה בן
קוקה יהודית כהן ז"ל
נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ח

לעיין
סוזי בת עליזה
כהן ז"ל
נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח

לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

Hong Kong, China

הונג קונג, סין
אדר, תש"פ

פינוי מת מקברו

שאלה

האם רשאית משפחה שהיגרה ממקומה לעיר אחרת לפנות את קבר אביהם למקום מגורם הנוכחי?

תשובה

- א. עקרונית, אסור לפנות מת¹ אפילו מקבר בזוי למכובד², אבל מצווה לפנות יהודי מקבר גוי או סמוך לגוי³, וכן מצווה להעלות מקברי חוץ לארץ לקברי ארץ ישראל⁴.
- ב. אם המשפחה תרכוש חלקות קבורה בעיר שבה הם גרים עכשיו, ניתן⁵ לפנות⁶ את קברו של האב לשם, אם מתקיימים התנאים שלהלן:
 1. במיקום הנוכחי הנפטר לא קבור ליד בני משפחתו⁷.
 2. המשפחה מתכוונת להשתקע במקום החדש⁸.
 3. עברה לפחות שנה מיום הקבורה⁹ (אלא אם כן נקבר בארון, ראו להלן).
 4. המשפחה תרכוש טרם פינוי הקבר הקודם חלקות לכל בני המשפחה במקום הנוכחי שבו הם גרים¹⁰.
 5. אפשר לפתוח את הקבר על ידי גוי¹¹ בפיקוח יהודי, אך ההתעסקות בנפטר עצמו, וכן הקבורה במקום החדש תיעשה בידי יהודים¹². אמנם הבן עצמו לא יפנה את הנפטר¹³, ואם הוא כהן אסור לו להיטמא בזמן העברת הנפטר¹⁴.
 6. אין להעביר את הנפטר מארץ ישראל לקבר משפחתו בחוץ לארץ, אלא אם ביקש זאת לפני מותו¹⁵.
- ג. בפינוי המת צריכים ליטול גם 'כדי תפיסה' מהעפר שהיה מונח שם, שוודאי נתערב בעפר מהליחה והדם של הנפטר, וצריך גם כן לקוברם¹⁶. ושיעורו שלוש אצבעות בעומק מכל צדדי המת (6 ס"מ)¹⁷.
- ד. כשמעבירים את המת בתוך הארון שבו נקבר, וגם קוברים אותו בשנית באותו ארון, נראה שאין משום ניוול¹⁸, ולכן אין צריך להמתין עד שיתעכל הבשר (שנים עשר חודש), וכן אין בו דין ליקוט עצמות ביום הוצאת הנפטר ולא אבלות¹⁹. אמנם אין לפתוח את הארון בזמן הפינוי²⁰. ומותר אף לכתחילה לקבור אותו בארץ בתוך אותו הארון ובלבד שיהיו בארון חורים או יסירו את הדף התחתון שלו²¹.
- ו. אם מוציאים אותו מן הארון בזמן הפינוי ממקום הקבורה הראשונה או במהלך הקבורה השנייה – חלים על הקרובים חיובי יום ליקוט עצמות²² משעה שהוציאוהו מן הארון²², ויש להמתין עם הפינוי עד שיתעכל הבשר ('י"ב חודש מיום הקבורה). אפשר שאת פתיחת הקבר והוצאת הארון יעשה נכרי, אך את הקבורה מחדש יש לעשות בידי יהודי²³.
- ה. בשעת ליקוט העצמות חייב האבל לקרוע שוב כדן קריעה בשעת מיתה ולנהוג אבלות עד הערב²⁴.
- ו. ביום הקבורה החדש אינו צריך לנהוג אבלות²⁵, ויש הסוברים שיש להתאבל באותו היום²⁶.
- ז. מותר לקבור מת אחר במקום שהתפנה²⁷.

¹ ראו בתשובה הקודמת וכן בחלק ב תשובה צא; חלק ג תשובות סד, ע, עב; חלק ד תשובות קכב-קכג; חלק ה תשובות צה-צו; חלק ז תשובות פ-פא.

² בירושלמי (מועד קטן ב, ד) נאמר שאין להוציא מת מקברו על מנת לקבורו מחדש, ואפילו מקבר בזוי לקבר מכובד. וכך פסק השלחן ערוך (יו"ד שסג, א). לאיסור פינוי מת מקברו ישנם כמה טעמים: א. משום ניוול – בגמרא (בבא בתרא קנד ע"ב) נאמר: "שאלו את ר"ע מהו לבדוק? (דהיינו לפתוח הקבר ולבדוק המת אם הביא סימני בגרות בחייו) אמר להם, אי אתם רשאים לנוולו". וכתב הנודע ביהודה (מהדורה קמא יו"ד סימן קסד): "כי לדעתני הניווול נוגע גם לחיים שרואין סוף האדם לניווול כזה". וכן עיינו בשו"ת חכם צבי (סימן נ) ה"ב, "לא כן אנכי עמדי דודאי פתיחת הגולל לאחר שנתם יותר חמור דאית ביה משום ניוול... לפתחו ולראות ניוולו הוא יותר חמור". ב. משום חרדת דין – הבית יוסף (יו"ד סימן שסג) כתב בשם הכלבו: "לפי שהבלבול קשה להמתים, לפי שמתיראין מן הדין... וזכר לדבר 'ישנתי אז ינוח ליי' (איוב ג, יג)". וכן שמואל כעס על שאול שהעלוהו באוב: "למה הרגזתני להעלות אותי" (שמואל א כח, טו). אמנם יש אחרונים שסייגו טעם זה: 1. הנודע ביהודה (מהדורה קמא יו"ד סימן פט) כתב שטעם זה קיים דווקא כל עוד לא התעכל הבשר, אבל אחר כך אין לחוש לו. אך בשו"ת פרשת מרדכי (סימן כד) חלק וסבר שאף בעצמות יש חרדת הדין וכך שיבת ציון (סימן סג), ועין יצחק (יו"ד סימן לד); 2. המהר"ם ש"י"ק (יו"ד סימן שנד) כתב שלאחר י"ב חודש אין לחוש לחרדת הדין, אך רבים מהאחרונים חלקו עליו, אם במפורש ואם במשמע מדבריהם שדנו על חרדת הדין אף לאחר מאות שנים; 3. השרידי אש (חלק ב סימן ק) ציין למהר"ג ממיץ שסבר שמי שעדיין לא הגיע לגיל עשרים, כיוון שאין עונשין אותו למעלה, לא שייך לגביו 'חרדת הדין', ולכן פסק במקרה שהיו שני מתים, אחד גדול ואחד קטן, ששכחו להלבישם בכל התכריכים, שיש לפתוח את הקבר הקטן ולא את הגדול. והסכים עמו הכנסת יחזקאל (סימן לד), אך חלקו עליו החכם צבי (סימן מז) והנודע ביהודה (מהדורה תנינא סימן קסד); ג. ביזיון המת – הרא"ש (מועד קטן פרק, סימן יג) כתב: "וגנאי גדול הוא למת לפנותו מקבר לקבר קודם שנתעכל הבשר", ואין זה מטעם 'ניווול', שהרי איסור ניוול קיים גם לאחר שהתעכל הבשר, ונראה שכוונתו לביזיון המת מפני סירחון הבשר; ד. חזקת מקום – המהר"ם ש"י"ק (יו"ד סימנים שנד-שנה) חידש טעם זה, בדומה למה שאמרו חז"ל בקרשי המשכן: קרש שזכה להיות בצפון לעולם בצפון וכו'; ה. ביטול מצוות לאבלים – הנודע ביהודה (מהדורה קמא יו"ד סימן פט) כתב: "נכון שלא לגרום אבלות לקרובים בליקוט העצמות, שנפטרים על ידי זה מכל קיום מצוות"; ו. ביזיון שאר מתים שנשארים קבורים שם – טעם זה מקורו בצוואת רבי יהודה החסיד (אות יא), ובאור זרוע (אבלות סימן תיט). אבל הפתחי תשובה (יו"ד סימן שסג ס"ק א) הביא דברי התפארת צבי (יו"ד סימן נט) שאין למנוע פינוי מת לקבר אחר מטעם שנמשך ביזיון לנשארים בבית הקברות הישן: "דאין מחויב לסבול בזיון בשביל חברו"; ז. סכנה לחיים – הציץ אליעזר (חלק ה סימן כ) הביא טעמים נוספים לאיסור, וביניהם טעם זה של סכנה לחיים, משום שבעוון חיטוט קברים באות צרות (וכך בשבות יעקב חלק ב סימן קג, ודעת כהן סימנים רג-רד); ח. הסגת גבול – בספרי (דברים פסקה קפח) אמרו: "מנין למוכר קבר אבותיו שעובר בלא תעשה תלמוד לומר לא תסג גבול רעך, יכול

אפילו לא נקבר בו אדם מעולם תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל האם קבר בו אפילו נפל אחד ברשות עובר בלא תעשה". וכן נאמר בתורה (במדבר י, כט) שמושה אמר ליתרו: "נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם", ודרשו חז"ל בספרי (במדבר פסקה עח): "אותו אתן לכם – ואין לגרים בו חלק. ומה אני מקיים והיה השבט אשר גר הגר אתו שם נתנו נחלתו (יחזקאל מז, כג) ... אם אינו ענין לירושה תניהו ענין לקבורה ניתן לגרים קבורה בארץ ישראל". וביאר האור שמח (הלכות אבל יד, טו) שכוונת הספרי שאף שהגרים "לאו בני נחלה בארץ ישראל, גם להם ניתן קבורה". ומצאנו בגמרא (נדה נו ע"א) שהכותים (שלתקופה מסוימת נחשבו כגרים) לא היו קוברים נפלים בגלל שדרשו את הפסוק (דברים יט, יד) "לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים בנחלתך", כל שיש לו נחלה – יש לו גבול, כל שאין לו נחלה – אין לו גבול, וסברו שלנפלים אין נחלה. אמנם הואיל ולמדו מהפסוק של הסגת גבול אף לגבי דברים אחרים, כגון בגמרא (שבת פה ע"א) דרשו את הפסוק לענין מומחיות יושבי הארץ בזריעת זרעים, ותוספות (שם ד"ה לא תסיג) כתבו שם שזה לאו שבכללות או רק אסמכתא, העלה האור שמח (שם) שהאיסור לפנות קבר אינו מדאורייתא.

השלחן ערוך (יו"ד שסג, א) מציין כמה אופנים שהתירו פיניו מת מקברו: א. לקברו בקברי אבותיו (ירושלמי שם); ב. להעלותו מחו"ל לארץ ישראל (רבנו ירוחם תולדות אדם וחוה נתיב כח חלק א); ג. כאשר מלכתחילה קברוהו רק באופן זמני (רבנו ירוחם שם); ד. הקבר אינו משתמר, כגון שהוא נמצא במקום שיש חשש שהעכו"ם יוציאוהו משם או שייכנסו מים לקבר (אור זרועאבילות סימן תכ). בפתחי תשובה (יו"ד סימן שסג, ס"ק א) בשם החכם צבי (סימן נ) כתב שמי שנקבר בקרקעות עכו"ם, מותר להוציאו ולקבורו בקברות ישראל. וטעמו משום החשש שהגוי יחרוש ויזרע על הקרקע של הקבר. וכן האגרות משה (יו"ד חלק ג סימן קמו) כתב שחמורה קבורת גוי ליד יהודי, ואפילו בדיעבד מפנים. וכן ביביע אומר (חלק זיו"ד סימן לו) פסק שאם נקבר גוי בבית קברות יהודי ואי אפשר לפנותו בגלל החוק, יעבירו את היהודים הקבורים אצלו למקום אחר.

מסקנת הפוסקים על פי הגמרא (כתובות קיא ע"א): "אמר רב ענן: כל הקבור בארץ ישראל – כאילו קבור תחת המזבח, כתיב הכא: (שמות כ, כ) 'מזבח אדמה תעשה ליי, וכתיב התם: (דברים לב, מג) 'וכפר אדמתו עמו". וכתב הרמב"ם (הלכות מלכים ה, יא) "וגדולי החכמים היו מוליכים מתיחה לקברם בא"י, צא ולמד ממקום אבינו ומיוסף הצדיק". וביביע אומר (חלק ו סימן לא) פסק שאין לפנות מת הקבור בארץ ישראל בקברות אבותיו בחו"ל, וכך פסק הילקוט יוסף (אבלות נב, ז; ועיינו שם ג-ו).

בשלחן ערוך (יו"ד שסג, א) על פי הירושלמי (מועד קטן ב, ד) מובא שאין מפנים את המת והעצמות אפילו מקבר בזוי למכובד, ובתוך שלו מותר אפילו מקבר מכובד לבזוי, שערב לאדם שיהא נח אצל אבותיו. וכן מצאנו בגמרא (נזיר מד ע"א) "מעשה שמת אביו של רבי צדוק הכהן בגיזוק, ובאו והודיעוהו לאחר שלש שנים, ובא ושאל את רבי יהושע וארבעה זקנים עמו (אם מותר ליטמא לו כדי לפנותו לקברות אבותיו, רש"י ד"ה דתניא, תוספות ד"ה ובאו), ואמרו לאביו, בזמן שהוא שלם, ולא בזמן שהוא חסר" מוכח שאלמלא איסור כהונה – מותר לפנותו כדי לקברו בקברות אבותיו ונחלקו האחרונים: א. לזאת הטי"ז (שם ס"ק ב), באר הגולה (שם), חתם סופר (יו"ד סימן שלא), מלמד להועיל (חלק ב סימן קיט) ההיתר הוא לפנותו לא רק לקברי אבותיו, אלא אף למקום ששוכבים שם בני משפחתו; ב. היד הלוי (יו"ד סימן ריב) אסר לפנות אדם לקבורו ליד קבר אשתו, שיתכן שההיתר נאמר רק באופנים הבאים: 1. דווקא בקברי אבות ולא שאר קרובים; 2. דווקא ביחס לזמנם שהיה חלקת קבר מיוחדת רק לבני המשפחה (ראו בבא בתרא ק ע"ב, וברשב"ם שם ד"ה המוכר קברו לעשות לו קבר). אמנם המהרש"ם (סימן שמג) דחה סברא זו: "שלא נגרעה חביבות מליתוי המשפחה לביחוד, בעבור שיש גם קברים אחרים למרחוק", ובמיוחד לאור דברי הבית יוסף (יו"ד סימן שסד) שאיסור פיניו מת הוא רק איסור דרבנן משום כבוד המת; ג. המשפטי עוזיאל (חלק א יו"ד סימן ל) אסר לפנות מת ממקומו לקברי אבותיו – משום שלדעתו דווקא כשעתה קבור במקום שאין שם קברות

ישראל נוהג דין זה, וציין כמה ראיות: א. בתורה (בראשית מט, כט-לא) יעקב מצווה את בניו לקברו בקברי אבותיו, וזה היה דווקא במצרים, מקום שלא היה בו קברות ישראל [וכך ביאר את הגמרא לגבי רבי צדוק, שגיזוק היה מקום בודד או שנקבר בקברי גוים ולכן התיירו]; ב. השלחן ערוך (יו"ד שסג, ב) אסר להוליך מת לקבורה מעיר שיש בה בית קברות לעיר אחרת, אלא רק מחו"ל לארץ ישראל, מוכח שבחו"ל עצמה אסור להוליך ממקום למקום, וכן בארץ ישראל אסור להוליכו ממקומו למקום אבותיו, ואם כך קודם שנקבר, קל וחומר לאחר שנקבר. וציין שני טעמים לדבר: 1. ביזיון המת; 2. ביזיון למתים האחרים שמסלקים אותו ממחיצתם. אמנם הכנסת יחזקאל (סימן מג) והכתב סופר (יו"ד סימן קפג) דחו סברא זו, לאור דברי הרשב"א בתשובה (סימן שסט) שאפילו אם האדם נקבר תחלה עם המתים שבעיר, מותר לפנותו כדי לקברו עם אבותיו, שכיוון שזה כבודו של המת, אין להשיגו בביזיון שאר מתים, וכל שכן במקרה שהמת בעצמו ציווה לעשות כן. ולמעשה בפוסקים מצאנו שלושה כיוונים: א. יביע אומר (חלק ז יו"ד סימן לח) כתב שאחרונים רבים התיירו אף לקברי שאר קרובים, ואף בזמן הזה, ובמיוחד לאור דברי הבית יוסף (יו"ד סימן שסד) שאיסור פיניו מת הוא איסור דרבנן משום כבוד המת. וכך הכריע גשר החיים (חלק א פרק כו, א); ב. האגרות משה פסק (חלק ב יו"ד סימן קסא): "אין למחות באלו הרוצים לפנות לקבר משפחה, אף שאין שם אביו ממש, אבל למי ששואל רוצה לעשות כהוגן וכהראוי לטובת המת, יש לומר לו שאין כדאי לפנות, ושמצערין להמת טובא ובפרט למתים שבזמן הזה במקומותינו שיש להם הרבה מה לירא מחרדת הדין ואין רוח חכמים נוחה מזה".

ובמקום אחר הוסיף (יו"ד חלק א סימן רלו) שאף כשהחליטו לפנות, "לכל הפחות יחכו עד שיתעכל הבשר, ויישארו רק עצמות, שבמקרה זה סובר הנודע ביהודה (יו"ד מהדורה קמא סימן פט, ראו הרחבה לעיל הערה 1) "שליכא בלבול המתים מחרדת הדין"; ג. המחנה חיים (חלק ג יו"ד סימן מה; רבי חיים סופר, תלמיד החתם סופר, היה רב בהונגריה 1821–1866) ציין שיש מצווה על הבנים להביא את אביהם לקברי אבותיו, ובמקרה שהבן כהן, מותר לו אף להיטמא ולטפל בהבאת אביו לקברי אבותיו, וראייתו מהגמרא (נזיר מד ע"א) שהובאה לעיל. אמנם אין לכהן לפנות את אביו מקברו אם יש חשש שמא חסר מגופת אביו (גשר החיים חלק א פרק כו, ד, יד). וראו הרחבה בסעיף 5ב בגוף התשובה.

מלבד הנימוק שהוזכר לעיל של פיניו לקברי אבות (הערה 4), ישנו נימוק נוסף, והוא שהקרובים יוכלו לעלות לקבר הנפטר, כדלקמן: הטור (יו"ד סימן שסג) כתב שאין לפנות את המת אפילו כדי לעשות לו קבר מכובד ממה שיש לו עכשיו, אך "לכפרה שלו או לכבודו כגון להעלותו לארץ ישראל או לקבורו בקבר אבותיו מותר". וכתב הבית יוסף (שם): "ודוקא משום האי כבוד מפנין וכמו שנתבאר שערב לאדם בשעה שנינוח אצל אבותיו אבל משום כבוד אחר לא". וכך פסק הש"ך (שם ס"ק ב). ולאור זאת פסק ההר צבי (יו"ד סימן רסח): "ומה שהם רוצים כדי שיהא נוח להם לבקר על קבר אמם, זה להנאת עצמם הם דורשים ואי אפשר לגרום צער להנפטר בשביל זה. וצריך לעכב על ידם שלא יעשו צער לאמם שלא נוח לה להטלטל מקבר לקבר ומעיר לעיר". אמנם השרידי אש (חלק ב סימן ק) חולק, ובמקרה שהפינוי נעשה למקום שגרים בו הבנים, "גם זה הוא מכבודו של מת שבניו יבואו להשתטח על קברו", וענינה של ההשתטחות היא תפילה של החיים בעד הנפטרים. והביא ראייה לדבר ממה שהתירו חז"ל להלין את המת כדי שיבואו קרוביו (ראו שלחן ערוך יו"ד שנו, א) אף שיש בזה ביטול מצוות עשה, כל שכן שיתירו פיניו מת שעיקרו איסורו רק מדרבנן, כדי שיוכלו הבנים להשתטח על קברי אבותיהם. וציין השרידי אש (שם, לרדב"ז בתשובה (חלק ב סימן תריא) שכל דבר שהוא לתועלת המת אין בו משום ביזיון, כי זהו לכבודו, וראייתו מהמשנה (שקלים ח, ב) שלכל הדעות "המגרפה והמריצה המיוחדים לקברות" שנמצאו בירושלים מטמאים, וביאר הרמב"ם בפרוש המשנה (שם) מריצה – כל שרוצצים ומשברין בו עצמות המת להכניסם בסל להוליכם ממקום למקום, מלשון הפסוק (שופטים ט, נג) "ותרץ את גולגלתו". וביאר הרדב"ז (שם): "הרי אתה רואה שהיו מתירין לרצץ העצמות להוליכם ממקום למקום וסתמא דמילתא לא היו עושין כן אלא לכבודו של מת לקבורו אצל בני משפחתו".

יש להעיר שבמקרה שלנו, שקונים חלקות קבורה למשפחה, נראה שאף לשיטת ההר צבי מותר לפנות, הואיל ונחשב כפינוי 'לקברי אבות' שלכל הדעות מותר וכדלעיל, וההר צבי דיבר רק באופן שרוצים להעביר את הקבר בלבד למקום אחר.

השרידי אש (חלק ב סימן ק) סייג שבמקרה שהאב קבור כבר אצל אבותיו אין להעבירו, שאף שנוח לנפטר שיבואו בניו להשתטח על קברו, מכל מקום אין לזוז מדברי הגמרא והפוסקים שדברו על החשיבות להיקבר ולנוח אצל אבותיו, והסתפק במקרה שרוצים לפנות את האם מקברי אבותיה. וזאת לאור הגרסאות בברייתא (שמחות יד, ו): "אביה אומר תיקבר אצלי, ובעלה אומר תיקבר אצלי, קוברין אותה אצל אביה, ואם יש לה בנים מבעלה קוברין אותה אצל בעלה, ואם היא אמרה קברו אותי אצל בניי קוברין אותה אצל בניה", שיתכן שדווקא כשהיא מצווה על כך קוברים אותה אצל בניה, אך כשלא ציוותה – תיקבר ליד אביה.

יש להעיר שבמקרה שלנו, שקונים חלקות קבורה למשפחה, נראה שאף לשיטת ההר צבי מותר לפנות, הואיל ונחשב כפינוי 'לקברי אבות' שלכל הדעות מותר וכדלעיל, וההר צבי דיבר רק באופן שרוצים להעביר את הקבר בלבד למקום אחר.

השרידי אש (חלק ב סימן ק) סייג שבמקרה שהאב קבור כבר אצל אבותיו אין להעבירו, שאף שנוח לנפטר שיבואו בניו להשתטח על קברו, מכל מקום אין לזוז מדברי הגמרא והפוסקים שדברו על החשיבות להיקבר ולנוח אצל אבותיו, והסתפק במקרה שרוצים לפנות את האם מקברי אבותיה. וזאת לאור הגרסאות בברייתא (שמחות יד, ו): "אביה אומר תיקבר אצלי, ובעלה אומר תיקבר אצלי, קוברין אותה אצל אביה, ואם יש לה בנים מבעלה קוברין אותה אצל בעלה, ואם היא אמרה קברו אותי אצל בניי קוברין אותה אצל בניה", שיתכן שדווקא כשהיא מצווה על כך קוברים אותה אצל בניה, אך כשלא ציוותה – תיקבר ליד אביה.

יש להעיר שבמקרה שלנו, שקונים חלקות קבורה למשפחה, נראה שאף לשיטת ההר צבי מותר לפנות, הואיל ונחשב כפינוי 'לקברי אבות' שלכל הדעות מותר וכדלעיל, וההר צבי דיבר רק באופן שרוצים להעביר את הקבר בלבד למקום אחר.

8 כך מתבטל החשש שהזכיר המהרש"ם (חלק ו סימן ככו), ראו להלן הערה 10.

9 לחוש לדעת הנודע ביהודה (מהדורה קמא יו"ד סימן פט) שהובאה לעיל (הערה 1), שאיסור פינוי המת קיים דווקא כל עוד לא התעכל הבשר. וכך האגרות משה (יו"ד חלק א סימן רלו), וכן גשר החיים (חלק א פרק כו, ב) כתבו שצריכים לחכות עד כמה שאפשר שיתעכל הבשר ויפנו רק את העצמות.

10 באחרונים מצאנו שנחלקו בדבר: א. המהרש"ם (חלק ו סימן ככו) סבר שאסור לאדם לפנות את קבר אימו כדי לקבורה במקום שקנה לצורך עצמו, הואיל ועכשיו עדיין לא נחשב 'קבר אבותיו', והוסיף שגם ישנו חשש שבעתיד יעבור למקום אחר ולעיר אחרת, כך שבסוף לא ייקבר שם; ב. האור שמח (הלכות אבל יד, טו) סבר שאף מחיים נחשב קבר משפחה, וראייתו מקבורת אלעזר הכהן, שנאמר (יהושע כד, לג): "ויקברו אותו בגבעת פנחס בנו... בהר אפרים". והגמרא (בבא בתרא קיא ע"ב) דנה כיצד הייתה נחלה לפנחס בנו, ומסקנתה שהיה לו ירושה מאשתו או מאימו. ורואים מכאן שאף שפנחס היה עדיין בחיים, עדיין נחשב קבר משפחתו, והוא הדין לענין פינוי עצמות. אמנם האגרות משה (יו"ד חלק א סימן רלח) כתב שאין זו ראייה מוכרחת, שיייתכן שלא היה באותו זמן קברים בשילה. למעשה הכרעת הפוסקים היא: א. האגרות משה (יו"ד חלק א סימן רלח) פסק שעקרונית ניתן לסמוך על האור שמח שהוזכר לעיל, ואין למחות באלו הרוצים לפנות אביהם לקבר משפחה, ובמקום אחר (יו"ד חלק א סימן רלו) הדגיש שההיתר הוא "דווקא אם כבר קנו קבר משפחה ולא אם עדין לא קנו ורצונם לפנות הוא רק כדי שיהיה קבור אצל אמם שהייתה אשתו ודאי אסור גם להגאון אור שמח"; ב. הרב קוק (דעת כהן סימן רב) כתב שאין חילוק בין אם היו אבותיו ומשפחתו קבורים כבר שם, או שקנו שם קברים ועומדים לעשות כן, "שאף על פי שאבותיו עדיין אינם קבורים שם מותר, אם עתידים להקבר שם. ומסתבר הדבר שלא לחלק בכך". היביע אומר (חלק ז יו"ד סימן לח) ציין לדברי הרב קוק, אך סייג שאם נקבר בארץ ישראל ורוצים לפנותו לקברי משפחתו בחוץ לארץ, כיוון שהקבורה בארץ ישראל היא מזבח כפרה, שנאמר "וכפר אדמתו עמו", מותר רק באופן שהנפטר ציווה על כך בעודו בחיים, שאז אין לעבור על דבריו.

11 הרב קוק כתב (דעת כהן סימן רב) שכשרוצה להוציא את הארון על ידי נכרים, אין איסור בדבר, שהם אינם מצווים על איסור פינוי המת. בגמרא (ביצה ו ע"א) אמרו: "אמר רבא: מת ביום טוב ראשון – יתעסקו בו עממים, מת ביום טוב שני – יתעסקו בו ישראל". וכתב הרדב"ז (חלק א סימן תקז) שכבוד המת הוא שיתעסקו בו ישראל, ואפילו הוצאתו לקבורה צריכה להיות על ידי ישראל. ויש שלמדו זאת מהמדרש (בראשית רבה פרשה צו): "רבי יאשיה כשהיה נפטר מן העולם אמר למי שהוא עומד עליו קראו לי לתלמידי, אמר להם... אל תניחו לנכרי שיגע במטתי אלא מי שנטפל עמי בחיי יטפל בי במותי", וביארו שהכוונה "נכרי" לגוי ממש ולא לאדם זר. וכך פסק גשר החיים (חלק א פרק יב, ב, ה).

13 שלחן ערוך יו"ד תג, ז. גשר החיים (חלק א פרק כו, ד, ג), הבחין בין מצב שהבשר קיים, שזה איסור גמור, למצב שהבשר כלה, שזה לא ראוי.

14 גשר החיים (חלק א פרק כו, ד, יד).

15 היביע אומר (חלק ו יו"ד סימן לא; חלק ז יו"ד סימן לח) פסק שאם נקבר בארץ ישראל ורוצים לפנותו לקברי משפחתו בחוץ לארץ, כיוון שהקבורה בארץ ישראל היא מזבח כפרה שנאמר "וכפר אדמתו עמו", מותר לפנותו רק באופן שהנפטר ציווה על כך בעודו בחיים, שאז אין לעבור על דבריו. וראו לעיל הערה 3.

16 מהרש"ם (חלק ג סימן רב).

17 גשר החיים (חלק א פרק כו, ב, ג).

18 ראו למעלה, הערה 1.

19 הר צבי יו"ד סימן רצו; גשר החיים חלק א פרק כו, ד, יב; ילקוט יוסף חלק ז סימן לה אות א. אמנם האגרות משה (יו"ד חלק א סימן רס) חולק וסובר שגם כשמפנים בתוך ארון יש בו דין ליקוט עצמות.

20 גשר החיים (חלק א פרק כו, ב, ב) סבר שבארון מכוסה אין ניוול למת.

21 עקרונית יש לקבור באדמה וזאת על פי הגמרא (סנהדרין מו ע"ב): "...אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: רמז לקבורה מן התורה מנינו? תלמוד לומר 'כי קבור תקברנו', מכאן רמז לקבורה מן התורה". וכתב הטור (יו"ד סימן שסב): "פירוש שצריך לקבורו בקרקע ולא יתנו בארון ויניחנו כך". וכתב הב"ח (שם) שלא רק בארץ ישראל – שנאמר במפורש לגביה "וכפר אדמתו עמו", אלא אפילו בחו"ל יש ענין להיקבר בקרקע על פי הפסוק "כי עפר אתה ואל עפר תשוב". וכך פסק השלחן ערוך (יו"ד שסב, א), והוסיף שאפשר לתת את המת בארון ולקבור את הארון בקרקע, אבל מכל מקום יפה לקבורו בקרקע ממש. וכן מצאנו בירושלמי (כלאים ט, ג) שרבי כתב בצוואתו: "תהא ארוני נקובה בארץ", וביאר הש"ך (שם ס"ק א) שאף שהארון קבור בקרקע, מכל מקום לא יהיה הארון סתום מכל צד, אלא ייקבר המת בקרקע ממש, ואף בארון שלם אם "נותנים חרסית על פיו ועיניו, הוי במקום עפר בזמנם (=היינו שהיו קבורים בארון ונותנים עפר על פניו)... דאי אפשר לארונות שעושים עכשיו שלא יהיו נקובים בצדדים ובנקב סגיי".

22 גשר החיים (חלק א פרק כו, ד, יב), וראו פירוט בסעיף ה בגוף התשובה.

23 ראו הרחבה לעיל בגוף התשובה סעיף 5.

24 גשר החיים (חלק א פרק כו, ד).

25 גשר החיים (חלק א פרק כו, ד, ח); יחווה דעת חלק ד סוף סימן נט.

26 חזון איש יו"ד סימן ריג, ואגרות משה יו"ד חלק א סימן רס.

27 כתב סופר יו"ד סימן קעז.

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרײך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב זלמן נחמיה גולדברג

הרב נחום אליעזר רבינוביץ

יועצים מדעיים:

הרב פרוי אברהם שטינברג

הרב פרוי דרור פיקסלר

הרב פרוי נתן קלר